

Edvard Kovač

Pisateljsko srečanje na Bledu pred novimi izzivi

Francozi poznajo od Clémenceauja naprej doktrino, da je začetek in temelj diplomacije kulturna demokracija. Tega nauka o pomenu kulture za uveljavitev mednarodnih državniških interesov se je najbrž spomnilo staro jugoslovansko politično vodstvo, ko je za svoj ugled v tujini leta 1965 Slovenskemu centru PEN-a dovolilo, da je organiziral svetovni mednarodni kongres PEN-a na Bledu. Pravzaprav se je ta politika naznanila že nekaj let poprej, ko je takratna socialistična oblast kljub svoji utilitaristični težnji leta 1962 dovolila v skladu z jezikovnimi pravicami jugoslovanskih narodov ustanovitev štirih nacionalnih centrov, tudi slovenskega. Nekaj novega je bilo, da se ti jeziki in njihova literatura smejo tudi v tujini pojaviti v svojih različicah.

Vendar pa takšna politika ne bi bila mogoča, ko ne bi imeli Slovenci v tistem času nekaj mednarodno uglednih imen, ki so znala svojim kolegom po Evropi in po svetu razkriti veliki pomen literature in pisateljskega ustvarjanja za porajanje demokratičnih teženj na vzhodu Evrope. To sta bila predvsem Ciril Kosmač, za katerega so že bile pobude, da bi postal mednarodni predsednik, in Mira Mihelič, ki je pozneje postala podpredsednica Mednarodnega PEN-a. Leta 1965 je Slovenski PEN vodil Vladimir Pavšič s pisateljskim imenom Matej Bor, ki je znal svoje politične vezi postaviti v službo ideji, da bomo Slovenci tudi v svetu naprej prepoznavni prek svoje literature in da je svoboda umetniškega izražanja temelj vsaki svobodi. Prav pred kratkim odkriti dokumenti pričajo, da uspeh ni bil zagotovljen vnaprej in da so bile sile in tudi posamezniki, ki so do konca skušali doseči prepoved takšnega srečanja.

Toda kot vemo, se je Bled leta 1965 zgodil in presegel vsa pričakovanja. Prišla so svetovno znana imena, takratni in kasnejši Nobelovi nagrajenci, kot so Arthur Miller, Pablo Neruda, Miguel Ángel Asturias, Roger Caillois, Leonid Leonov, Jan Kott in drugi. Toda najpomembnejše je

bilo, da so se zahodni pisatelji prvič srečali s pisatelji izza železne zavese, saj so prišli tudi pisci iz takratne Sovjetske zveze in literati iz držav Varšavskega pakta.

Po tem znamenitem kongresu so se srečanja v veliko manjšem obsegu nadaljevala v Piranu, toda kmalu so člani slovenskega PEN-a ugotovili, da se ne smejo odreči močni simboliki Bleda, zato so se znova vrnili v slovenski mitični kraj. In duh Bleda iz leta 1965 se je nadaljeval, tako so si na mednarodnem PEN-ovem srečanju prvič v zgodovini segli v roke izraelski in palestinski pisatelji, kurdski in turški ter drug z drugim znova začeli govoriti španski in baskovski pisatelji, pozneje pa kosovski in srbski.

Leta 1984 je Miloš Mikeln na svetovnem kongresu dal pobudo za ustanovitev Odbora pisateljev za mir. Odbor je od svoje ustanovitve širil duh Bleda, se pravi, da je predstavljal tisto oazo miru, kjer so predstavniki narodov, ki so v sporu, vojni ali drug drugega prezirajo, znova začeli govoriti in dajati pobude, kako bi lahko razumevajoča beseda zmagovala nad nasiljem. To je tudi simbol PEN-a, ki ga predstavlja pero, ki premaguje meč. Na svetovnem kongresu v Luganu je leta 1987 Mirovni odbor predlagal, skupščina Mednarodnega PEN-a pa je sprejela deklaracijo o miru in svobodi, ki ne obsoja samo terorizma posameznikov, ampak tudi terorizem držav. Prav slednje je bilo zelo težko izbojevati.

Mirovni odbor je odigral zelo pomembno vlogo v času zadnje balkanske vojne, ko je pod vodstvom Boris A. Novaka zbiral sredstva za pisatelje v Sarajevu in vsej Bosni. Potovanje skupine članov tega odbora in Slovenskega PEN-a, ki so obiskali svoje kolege v obleganem Sarajevu, bi se skoraj tragično končalo. Vsekakor je Mirovni odbor in z njim Slovenski center PEN postal eden sestavnih delov identitete mednarodnega PEN-a. Zato ni naključje, da je sedež Mirovnega odbora ostal v Sloveniji, da se na Bledu vsako leto odvija generalna skupščina tega odbora ter da so bili vsi njegovi dosedanji predsedniki iz Slovenije. Tudi če Slovenci izgubimo predsedstvo tega odbora, Bled ostaja njegov sedež, tako je bilo dogovorjeno v vodstvu Mednarodnega PEN-a.

Po zadnji balkanski vojni je Mirovni odbor s Slovenskim PEN-om nadaljeval svoje poslanstvo in predlagal ter dosegel ustanovitev Bosanskega centra, pozneje tudi Kosovskega, še naprej pa je redno organiziral vsakoletne okrogle mize, kjer pisatelji iz različnih centrov spregovorijo o temah, ki so ovira za mir ali spodbuda k miru. Tako so na primer spregovorili tudi o odnosu in ohranjanju narave ter kulturne krajine, kar je pozneje, leta 2009 prišlo v deklaracijo iz Linza in bilo leta 2013 vključeno v zdaj že znameniti Blejski manifest.

Toda vrnimo se k 9. novembru leta 1989, ko je padel berlinski zid in je napočil konec hladne vojne. Tudi vihar na Balkanu se je pozneje sčasoma polegel. Toda, kot je znano, napetosti ostajajo. Zaradi tega je Mirovni odbor predlagal, da bi začeli znotraj Mednarodnega PEN-a ustanovljati tako imenovane regionalne mreže centrov, ki bi v različnih delih sveta spregovorile o sodelovanju in vzajemnem kulturnem ustvarjanju ter delovale preventivno, da do novih konfliktov ne bi več prihajalo. Za samo Evropo je bilo ustanovljenih pet takšnih mrež, ustanovljene pa so bile tudi po drugih celinah. Toda doslej sta zaživel le dve mreži, tisti, kjer se je vodstvo Mirovnega odbora neposredno vključilo s svojim delom, to sta Balkanska mreža in pa Mreža sredozemskih centrov. Prva se redno dobiva na Bledu in v Beogradu ter obravnava teme, ki so vir konfliktov, pa tudi razumevanj na Balkanu. Zadnji dogodki v Makedoniji in stalne napetosti na Kosovu govorijo o tem, kako je ta mreža pomembna za proces doseganja miru v naši bližnji soseščini.

Prav tako je dejavna tudi Mediteranska mreža, ki je začela poleg centrov vključevati tudi posameznike. V nekaterih državah, na primer v Grčiji, so namreč centri usahnili, ponekod pa "spijo", na primer v Izraelu, in kar je še bolj problematično, nekateri so postali orodje določenih političnih sil in ne delujejo več samostojno. To pa je za proces miru pogubno. Mediteranska mreža je zelo pomembna, saj vključuje tudi konfliktno območje Bližnjega vzhoda in v zadnjem času naslavlja etične apele k rešitvi tragične usode prebežnikov. Njeno delovanje temelji na zahtevi po svobodi izražanja, ki je v nekaterih državah Sredozemlja zelo omejena, sedaj, ob masovnem valu pribežnikov, pa zahteva predvsem pravico do golega življenja. Letošnje junijsko srečanje Mediteranske mreže v Narbonnu na jugu Francije bo tako skupaj z Mirovnim odborom nadaljevalo pobude Francozov, ki so pred šestimi leti postavili temelje tej mreži v Arlesu in potem nadaljevali s srečanjem v Haifi ter Lizboni.

Toda pokazala se je potreba, da bi se vsaj ožji in najdejavnejši člani teh dveh mrež ne dobivali le občasno, ampak vsako leto. Mreži sta si znova izbrali Bled kot kraj neformalnih in rednih pogovorov, načrtovanj in tudi akcij. Sad teh pogovorov je med drugim peticija vodstva Mednarodnega PEN-a, ki zahteva takojšnjo mednarodno humanitarno dejavnost, ki se mora začeti že na drugi strani Sredozemlja.

Slovenski PEN in z njim Mirovnega odbora pa se povezuje tudi z drugimi odbori Mednarodnega PEN-a. Že tradicionalno je bil dejaven skupaj z Odborom za prevajanje in jezikovne pravice, in sicer vse od njegovih začetkov in potem v času, ko je bil sedež tega odbora na Ohridu. Usoda je hotela, da je vodstvo prevajalskega odbora znova prešlo v roke

Katalonskega PEN-a in da je zdaj njegova predsednica Slovenka Simona Škrabec, ki živi v Barceloni. Mirovni odbor sodeluje z njimi, kajti jezikovne pravice so pogosto vir velikih konfliktov med narodi. Tako je Mirovni odbor uspešno posredoval v sporu med Slovaki in Madžari, ki so drug drugega dolžili kratenja jezikovnih pravic njihovim manjšinam. Prav uspeh Slovenskega PEN-a, ki je pred šestimi leti na kongresu v Linzu dosegel sopodpis avstrijskega centra s slovenskim in Mirovnim odborom o jezikovnih pravicah Koroških Slovencev, je postal zgled, kako naj posamezni centri in odbori sodelujejo in kako naj tudi skupaj javno nastopajo. Na tem kongresu je bil za predsednika Mednarodnega PEN-a izvoljen John Ralston Saul, ki je takoj obljubil sodelovanje s Slovenskim centrom in Mirovnim komitejem.

To obljubo je predsednik John Ralston Saul držal v obeh mandatih svojega delovanja. V dogajanju na Bledu je odkril bogastvo misli, pravo "žuborenje duha", kot se je sam izrazil. Z izjemo enega leta je zato vedno prihajal na Bled, poleg tega pa je na začetku svojega drugega mandata na kongresu v Tokiu konferenco na Bledu razglasil za "kovnico idej" ali, kot je dejal, "*think tank* Mednarodnega PEN-a". Želel je, da bi se občasno vsi odbori mednarodnega PEN-a dobivali na Bledu in da bi Mirovni odbor igral povezovalno vlogo. Uresničitev te ideje je žal onemogočilo pomanjkanje sredstev. Zato pa je Mednarodni PEN pozdravil ustanovitev pododbora ženskih pisateljic MIRA v okviru Slovenskega centra in upa, da se bodo naše literatke podale tudi v tretji svet, kjer so ženske še posebej zapostavljene. S tem bi MIRA odigrala dejavno vlogo tudi v Mednarodnem odboru ženskih pisateljic. Prav letošnje neformalno srečanje tega odbora na Bledu daje slutiti, kam se bodo naše pisateljice usmerile.

Če pomislimo, da je bil Slovenski center PEN ustanovljen le šest let po ustanovitvi samega Mednarodnega PEN-a, se pravi leta 1926, da so bila v njem zelo ugledna imena slovenske literature, kot so Oton Zupančič, Fran Saleški Finžgar, Izidor Cankar, da je pred vojno na znamenitem kongresu v Dubrovniku bil med pobudniki obsodbe nacističnega režima, da je tudi po vojni z izjemno figuro Mire Mihelič odigral pomembno vlogo pri tajanju jugoslovanskega režima ter ostal pokončen tudi v aferi Kocbek, da je ustvarjal klimo za padeč berlinskega zidu v Evropi ter bil s svojimi člani soavtor tako Pisateljske ustave kot nove Majske deklaracije, potem bo Slovenski PEN za vsakega zgodovinarja hkrati tudi družba pisateljev, ki je vseskozi imela nacionalni in mednarodni pomen. Toda, kot smo že omenili, danes živimo v novi konstelaciji Evrope, spremenila se je svetovna geopolitika, druge celine pridobivajo pomen, globalizacija pa še bolj ogroža manj številne jezikovne skupine in kulture. Poleg tega se

neka subkultura razglaša za edino pot preživetja. Tudi Mednarodni PEN ni več le literarni klub evropskih narodov, ampak svetovna mednarodna nevladna organizacija, ki šteje že blizu 150 centrov. Zato se zdaj postavlja izzivalno vprašanje: Kako naprej?

Trenutno sta se izoblikovala dva idejna toka. Prvi želi iz Mednarodnega PEN-a napraviti zelo vplivno nevladno organizacijo za izpustitev zapornikov, za doseg pravic svobodnega izražanja, za zaščito različnih manjšin. Temu toku pripadajo predvsem anglosaški centri skupaj s skandinavskimi ter japonski. Drugi tok zagovarja, da je PEN po svojem izvoru družba pišočih ljudi, ki verjamejo v moč literarne besede in ki s kulturnim ustvarjanjem spreminjajo družbeno klimo ter tako ustvarjajo humus za rast demokratičnih idej. Slovenski PEN je v vsej svoji zgodovini zagovarjal to, drugo smer, se pravi, da je vedno zahteval, naj se literatura ne pozabi in naj bodo naša srečanja ne samo prijateljski klub z dobrodelnimi pobudami, ampak resnično razkrivanje poezije in literarne besede nasploh. V tem ima močno podporo frankofonskih centrov.

V doslednem skladu s to usmeritvijo Slovenski PEN v sklopu Bleda zagovarja tudi dejansko večjezičnost v javnih debatah in branje literature v izvornikih, vedno organizira tudi literarne večere in opozarja na poezijo, ki je obrobna ter neopažena. V tem duhu vsako leto predstavi tudi slovenske pesnike iz določene regije. Prav predsednik John Ralston Saul je na skupščini svetovnega kongresa v Koreji navdušeno govoril o slovenski rezijski poeziji, jezikovni skupini 500 ljudi, ki ima svojo literaturo, knjige in kulturno ustvarjalnost. Ta izkušnja mu je pomagala, da je dal pobudo za Manifest iz Gironde, ki zagovarja in brani vse manjšinske jezike in njihovo literaturo, se pravi, da odločno zagovarja jezikovno raznolikost.

Tudi Slovenski center PEN deluje še naprej v tej smeri, zato je v zadnjih dveh letih organiziral literarni natečaj za otroke in mladino na temo o miru. Prav tako se je odločil, da udeleženci Bleda znova odidejo v šole in mladim recitirajo svojo poezijo o miru. Ta literarni festival poezije o miru in stik z mladimi je znova postal model za vse regionalne konference, ki se odvijajo v sklopu Mednarodnega PEN-a in je bil kot tak tudi predstavljen na lanskem svetovnem kongresu v Biškeku.

S svojo mednarodno odmevnostjo bo pisateljsko srečanje na Bledu vsekakor ostalo ena izmed pomembnih regionalnih konferenc. Toda prav predsednik John Ralston Saul je Bled označil kot "mini kongres", kjer se je mogel tudi osebno srečevati, ustvarjati in prisluhniti trpljenju, upu in veselju vsakega udeleženca. Čeprav so člani slovenskega PEN-a kdaj slišali ljubosumne očitke, da mednarodno vodstvo privilegira slovenski Bled, je bil odgovor vedno ta, da je dejavnost Bleda v največji meri še

vedno pokrita s prostovoljnim delom, kar pa lahko store vsi centri. Toda generacija, ki prihaja, ima veliko opravka z lastnimi težavami, zato povsod v zahodnem svetu opazamo, da ni toliko družbeno in društveno odprta. Če bo hotel pisateljski Bled ohraniti svojo mednarodno vlogo in tako še naprej uveljavljati Slovenijo v kulturnem mednarodnem svetu, bo potreben še neki drug stalen vir. Toda doslej so se mu kljub hudim zagatam številke še vedno izšle.

In če smemo zaključiti nekoliko optimistično, se lahko spomnimo, da se je slovenska identiteta vedno vzpostavljala znotraj jezika in njegove literature, zato je lahko tudi usmerjala k slovenski samostojnosti. Pomembno je, da se ta vera v moč izgovorjene pristne besede ohranja. In ker smo priča novim konfliktnim žariščem, bo še vedno potrebna oaza miru, kjer bo prijateljska beseda pomembnejša od zmagoslavja, to je oaza miru na Bledu. Prav tako pa globalizacijski procesi, ki pomenijo izginotje rastlinskih in živalskih vrst, potrebujejo kritično misel in etični korektiv. Sama globalizacija že prihaja v krizo in treba bo zastaviti nove paradigme skupnega bivanja na Zemlji. Pri iskanju odgovorov lahko pisateljska intuicija seže dlje kot še tako dovršena znanstvena analiza. Pisateljsko srečanje na Bledu omogoča, da te nove ideje pridejo na dan, saj se lahko vsak posameznik izrazi kot oseba v vseh razsežnostih ali pa kot predstavnik kulture svojega ljudstva, ki trpi in upa. Vsaka organizacija se lahko izpoje, opravi svojo nalogo in usahne. Družba pisateljev okoli PEN-a pa se lahko vedno na novo miselno prebujata in duhovno zaživi, kot se na novo porajajo pesem, literatura in misel. Če pragmatični duh vedno bolj zmaguje v politiki, je toliko bolj potrebno okolje, kjer se premišljuje in kjer prihajajo na dan nove ideje. Zato tudi v zadnjem času Bled postaja kot nekakšno svetišče misli in besede, kulturnega ustvarjanja in prijateljskega srečevanja sicer sprtih ljudi. Je to utopična predstava? Bled je s svojo zgodovino dokazal, da je resnično kraj miru, zato ni razloga, da se ne bi ta duh vedno znova rodil, z novimi ljudmi in z novimi idejami. Potrebna je le naša zavest, da ga imamo in da bi bila izguba pisateljskega srečanja na Bledu ne samo osiromašenje za Slovence, ampak zaradi navdušenja Mednarodnega PEN-a nad Bledom tudi za širši evropski in svetovni kulturni prostor.